

Забезпечення прав людини у медичній галузі

О.Г. Шекера

Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ
МГО «Міжнародна асоціація «Здоров'я суспільства»

У статті розглядаються питання нормативно-правового забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності, характеризується правовий статус громадянина в медичній галузі, запропоновані принципи, на яких має ґрунтуватися надання медичної допомоги кожному пацієнтові в Україні.

Ключові слова: медичне право, медичні правовідносини, правовий статус людини у сфері медичної діяльності, права пацієнта.

Проблема прав людини у різні періоди історичного розвитку носила політико-правовий характер і залежно від співвідношення соціально-економічних сил, демократії, культури та традицій набувала відповідного релігійного, філософського та етичного звучання.

Ураховуючи універсальний характер права, сьогодні постає питання про необхідність адекватного юридичного забезпечення медичної діяльності. Оволодіння правовою культурою дає орієнтир кожному громадянину в оцінюванні мінливих суспільних процесів та можливість відстоювати права людини за будь-яких спроб обмежити її у цих правах.

Мета дослідження: науково обґрунтувати та запропонувати систему законодавчого забезпечення прав людини, поліпшення її загального правового світогляду на основі нових концептуальних підходів з урахуванням перспективи розвитку охорони здоров'я.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У процесі дослідження використовували методи семантичного оцінювання наукових документів та системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Установлено, що нормативно-правові акти, а саме: Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначає, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя. З огляду на зазначене вище стає цілком зрозуміло, що саме важливість права на охорону здоров'я і дала поштовх активному розвитку нової галузі права – медичному праву.

Інтенсивність розвитку медичного права в Україні пояснюється такими причинами:

- по-перше, відбуваються важливі зміни нормативно-правової бази України у поєднанні з тенденціями розвитку юридичної і медичної науки;
- по-друге, виникає потреба в сучасному медичному законодавстві для ефективної і повноцінної юридичної діяльності як державних, так і приватних лікувально-профілактичних закладів України;
- по-третє, підвищується значення та роль правозахисного руху, який спрямований на захист прав як медичних працівників, так і пацієнтів.

Для фахівців з охорони здоров'я рівень правових знань має особливе значення не лише з точки зору формування загально-

го правового світогляду, але й з огляду на можливість досягнення відповідного професійного рівня. У той самий час, не може бути повного розуміння медичного права без термінологічного визначення. **Медичне право** – це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності. **Медичні правовідносини** – це результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки. Права людини у сфері медичної діяльності – це передбачені міжнародними і внутрішньодержавними нормативно-правовими актами положення, що гарантують людині охорону здоров'я і надання медичної допомоги при виникненні захворювання.

Сьогодні у європейських країнах медичне право дозволяє на високому рівні здійснювати державну політику у сфері охорони здоров'я та детально визначати правовий статус усіх суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері медичної діяльності.

Одним з важливих питань, досліджуваних у рамках медичного права, є нормативно-правове забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності.

Аналізуючи стан нормативно-правової бази необхідно виділити серед міжнародно-правових документів **Загальну декларацію прав людини** (прийняту на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) 10 грудня 1948 р.), стаття 25 якої проголошує, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і соціальне обслуговування, що необхідний для підтримки здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або іншого випадку втрати коштів для існування від незалежних від неї обставин. Материнство і дитинство надають право на особливе піклування і допомогу.

Закріпивши у статті 49 право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, Конституція України визначила, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності, включаючи приватні. Важливою гарантією здійснення цього права є конституційний припис про те, що держава зобов'язана створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Знання і розуміння положень та норм права на охорону здоров'я, які зафіксовані у цих нормативно-правових актах, є основою для формування нового мислення, запобігання правопорушенням, уміння відстоювати і захищати працівниками охорони здоров'я як права своїх пацієнтів, так і власні.

У зв'язку з цим можна дати визначення **суб'єктивного права людини у сфері медичної діяльності**, під яким розуміють міру можливої поведінки людини, спрямованої на використання норм права, що містяться у законодавстві про охорону здоров'я.

Правовий статус як характеристика прав, свобод та обов'язків громадянина у сфері медичної діяльності, характери-

зується визначеними особливостями. Виділяють кілька видів правових статусів:

- *загальний правовий статус громадянина в сфері медичної діяльності* – це перелік прав, обов'язків і відповідальності, характерний для всіх громадян України;

- *спеціальний правовий статус людини в сфері медичної діяльності* – це перелік прав, обов'язків і відповідальності в галузі медицини, притаманний окремим категоріям людей (вагітні і матері, неповнолітні, громадяни похилого віку та ін.);

- *індивідуальний правовий статус людини в сфері медичної діяльності* – це перелік прав, обов'язків і відповідальності в галузі медицини, властивий конкретному індивіду. Слід зазначити, що індивідуальний правовий статус людини – найбільш динамічний варіант правового статусу, оскільки він залежить від професії, віку, статі людини.

Необхідно також розрізнити такі напрямки забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності:

- *нормативно-правовий* (створення юридичних документів, що містять механізми реалізації прав громадян);

- *організаційний* (створення умов, за яких стає можливою реалізація прав громадян);

- *фінансово-економічний* (збільшення витрат на охорону здоров'я у бюджетах різних рівнів, реалізація цільових програм);

- *інформаційний* (діяльність засобів масової інформації, спрямована на інформування громадян про свої права).

Розглянемо основні питання соціально-економічного захисту медичних працівників за такими аспектами:

- *економічний аспект* – віддзеркалює рівень зайнятості медичних працівників і є системою відносин щодо забезпечення робочими місцями, оплати праці та участю у розвитку економіки держави;

- *соціальний аспект* – характеризується чинниками, які є визначальними при формуванні та розвитку особистості медичного працівника;

- *демографічний аспект* – відображає стан захищеності медичних працівників залежно від їхнього віку, статі, сімейного стану;

- *регіональний аспект* – відтворює особливості зайнятості медичних працівників залежно від природних та економічних умов, історичних традицій, форм поселення, етнічного складу населення тощо.

Відповідну структуру основних напрямків політики щодо соціально-економічного захисту медичних працівників необхідно будувати за такими напрямками:

- оплата праці в системі охорони здоров'я;
- система регулювання зайнятості;
- соціальне страхування медиків;
- захист прав медичних працівників.

Важливим аспектом щодо подальших змін в охороні здоров'я є необхідність інституційного оформлення ринку праці медиків. Основними ознаками такого ринку праці повинні стати:

- суспільне визнання унікальності праці медичного працівника, яке повинно бути зафіксоване в нормативно-правових актах та соціальних інституціях;

- законодавче закріплення інституту професійного самоврядування медичних працівників;

- заборона практики використання медиків не за їхньою спеціальністю та у діяльності, нижчій за рівень професійної підготовки працівника;

- утвердження у правових та економічних нормах рівності працівника та роботодавця у галузі охорони здоров'я;

- посилення з боку держави регулювання та контролю оплати праці медичних працівників, тривалості робочого дня; послаблення виконання цих функцій працедавцями;

- забезпечення та розвиток ділових стосунків, умов постійного співробітництва між працівниками, працедавцями та управлінцями охороною здоров'я;

- утворення соціальних інституцій, пов'язаних з формуванням та використанням трудового потенціалу галузі охорони здоров'я.

Аналіз європейського та світового досвіду свідчить, що доцільно делегувати перелічені функції самоврядним професійним медичним інституціям з якнайшвидшим законодавчим урегулюванням їхньої діяльності.

Як відомо, права людини у галузі охорони здоров'я можуть мати відношення як до здорових людей, які не потребують медичної допомоги, так і до осіб, які мають певні захворювання, що зумовлює їх звернення до закладів охорони здоров'я. У той самий час права пацієнта – це права людини, яка вступила у взаємовідносини з лікувальною установою, тобто особи, що звернулася за медичною допомогою.

Таким чином, не менш важливим є питання захисту прав пацієнтів. У недалекому майбутньому актуальність питання захисту прав пацієнтів зростатиме з розвитком добровільного медичного страхування та впровадженням загальнообов'язкового, становленням інституцій захисту прав застрахованих та структур медичної експертизи якості медичної допомоги, а також формуванням громадських організацій захисників пацієнтів.

Пацієнт – будь-яка особа, яка звернулася за медичною допомогою або скористалася нею, незалежно від того, в якому вона стані, хвора, здорова, чи як особа, що погодилася на медико-біологічні дослідження.

Права пацієнта – це основні права людини, яка потребує медичної допомоги, на охорону власного здоров'я з точки зору забезпечення доступу до медичного обслуговування, рівноправності, якості та ефективності такої допомоги.

Законодавство України про права пацієнта складається з відповідних положень Конституції України, Основ законодавства України про охорону здоров'я, інших законодавчих та нормативно-правових актів України, що регулюють відносини в галузі забезпечення і захисту прав пацієнта.

Право пацієнтів на соціальне обслуговування реалізується відповідно до законодавства України про соціальний захист населення.

Надання медичної допомоги кожному пацієнтові в Україні повинне ґрунтуватися на таких принципах:

- повага особистості пацієнта та його гідності, включаючи право на самовизначення;

- забезпечення захисту здоров'я в обсязі можливостей існуючих засобів профілактики і лікування хвороб;

- прагнення до досягнення максимальної якості медико-санітарної допомоги;

- забезпечення доступу до медичної інформації, що стосується особисто пацієнта, та її конфіденційності;

- недопущення будь-якої дискримінації стосовно доступу до медичної допомоги.

Права пацієнтів в Україні:

- право на рівний і справедливий доступ до медичної допомоги;

- право на безпеку і якість медичної допомоги;

- право на фізичну та психічну цілісність і недоторканність;

- право на одержання медичної інформації, що стосується особисто пацієнта;

- право висловлювати згоду, що ґрунтується на повній медичній інформації;

- право на вибір і відмову від медичного втручання;

- право на конфіденційність;

- право на недоторканність особистого життя пацієнта та спілкування;

- право на дотримання норм медичної етики стосовно пацієнта;

- право на відшкодування збитків для здоров'я, заподіяних при наданні медичної допомоги;

- право на подання скарги і захист своїх прав.

Медичні послуги слід планувати й організувати у такий спосіб, який би забезпечував пацієнтам рівний доступ до них, тобто незалежно від таких відмінностей, як раса, мова, релігія, стать, політичні чи філософські погляди, соціальний чи економічний стан, вік, ознаки генетичної спадковості.

Відповідно до класифікації прав людини у сфері медичної діяльності права пацієнтів поділяються на: загальні права пацієнтів та права пацієнтів в окремих напрямках медичної діяльності (трансплантологія, психіатрія, імунопрофілактика й ін.). Окрім того, пропонується поділ прав у галузі охорони здоров'я за критерієм класифікації – суб'єкт реалізації. Відповідно до нього виділяють основні, спеціальні та особливі права людини у сфері охорони здоров'я.

Пацієнти мають право на якісну медичну допомогу, що відповідає як сучасним технологічним стандартам, так і принципам людяності у стосунках між пацієнтом і надавачем медичних послуг. Кожному пацієнту за будь-якого медичного втручання має бути гарантовано якість і безпеку наданої медичної допомоги з метою задоволення потреб, зумовлених його станом, і недопущення невиправданого ризику для життя і здоров'я.

Держава забезпечує якість і безпеку надання медичної допомоги пацієнтам через відповідну систему сертифікації, ліцензування, акредитації і стандартизації, а також належну підготовку і перепідготовку медичного і фармацевтичного персоналу на підставі існуючих державних стандартів навчання і здійснює контрольні функції за будь-якою медичною практикою.

Медичні працівники мають етичний обов'язок і професійні зобов'язання діяти в інтересах пацієнта у будь-який час. Інтереси та благополуччя окремої людини домінують над інтересами суспільства або науки.

Діяльність медичного персоналу будь-якого закладу охорони здоров'я в процесі надання медичної допомоги пацієнтам повинна ґрунтуватися на дотриманні норм медичної етики, що включають у себе:

- поважне і гуманне ставлення медичного й обслуговуючого персоналу;
- полегшення фізичних і моральних страждань, включаючи знеболювання, пов'язаних із захворюванням чи медичним втручанням відповідно до наявних наукових знань;
- індивідуальний підхід до пацієнта в процесі надання медичної допомоги;
- дотримання лікарської таємниці;
- гуманне ставлення у термінальній стадії невиліковного захворювання.

Немає сумніву, що актуальність питання захисту прав пацієнтів зростатиме з розвитком добровільного медичного страхування та впровадженням загальнообов'язкового, становленням інституцій захисту прав застрахованих та структур медичної експертизи якості медичної допомоги, а також формуванням громадських організацій захисників пацієнтів.

Аналіз національних законодавчих норм (Конституції України, Цивільного кодексу України, Основ законодавства України) дозволяє нам структурувати права людини на медичну допомогу:

- право на ефективне та доступне медичне обслуговування,

у тому числі на безкоштовну медичну допомогу (ч. 3 ст. 49 Конституції України);

- право на вільний вибір лікаря і методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря і закладу охорони здоров'я (ч. 2 ст. 284 Цивільного кодексу України, п. «д» ст. 6, 34, 38 Основ законодавства України);
- право на медичну інформацію (ст. 32 Конституції України, ст. 285 Цивільного кодексу та ст. 39-1, 40 Основ законодавства);
- право на таємницю про стан здоров'я (ст. 32 Конституції, ст. 286 Цивільного кодексу, ст. 391 та 40 Основ законодавства);
- право на інформовану добровільну згоду на медичне втручання (ст. 29 Конституції, ч. 3 ст. 284 Цивільного кодексу, п. «д» ст. 6, 34, 38 Основ законодавства);
- право на відмову від медичного втручання (ст. 29 Конституції України, ч. 4 ст. 284 Цивільного кодексу, ч. 4 ст. 43 Основ законодавства);
- право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса (адвоката), а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду (ст. 287 Цивільного кодексу, п. «к» ст. 6 Основ законодавства)».

ВИСНОВКИ

Отже, необхідно зазначити, що вітчизняна нормативно-правова база містить положення, що регулюють права громадян у сфері охорони здоров'я. У той самий час, враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку нашої країни, та збільшення обсягів міждержавних обмінів, актуальними завданнями стають пізнання і дослідження особливостей міжнародного та регіонального права, вивчення та врахування кращого міжнародного та національного досвіду участі професійних та громадських організацій щодо захисту прав медичних працівників та пацієнтів, створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі охорони здоров'я.

Обеспечение прав человека в медицинской области О.Г. Шекера

В статье рассматриваются вопросы нормативно-правового обеспечения прав человека в сфере медицинской деятельности, характеризуется правовой статус гражданина в медицинской области, предложены принципы предоставления медицинской помощи каждому пациенту в Украине.

Ключевые слова: *медицинское право, медицинские правоотношения, правовой статус человека в сфере медицинской деятельности, права пациента.*

Safeguarding human rights in the medical field O.G. Shekera

The paper focuses on legal ensurance of human rights in the medical activities, legal status of the citizen in the medical fields; it proposes the principles of ensuring health care to each patient in Ukraine.

Key words: *medical law, medical law and regulations, human legal status in the medical activities patient's rights.*

Сведения об авторе

Шекера Олег Григорович – Институт семейной медицины НМАПО имени П.Л. Шупика, 04112, г. Киев, ул. Дорогожицкая, 9, каб. 47; тел.: (044) 206-73-22, (066) 704-97-75.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глашев А.А. Медицинское право: Практическое руководство для юристов и медиков. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 208 с.
2. Конституція України. – К., 1996.
3. Кормич Л.І. Пріоритет прав людини як умова демократичних трансформацій суспільства / Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 13–14. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2002. – С. 11–12.

4. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів / Упоряд. і наук. ред. Н.Б. Болотіна. – К.: ІнЮре, 2001. – 412 с.
5. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Г. Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.

Статья поступила в редакцию 01.04.2013